

Ocalić wartości z katastrofy dziejów. Dylematy moralne w poezji Jana Polkowskiego

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Prezentacja multimedialna](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Wojciech Kudyba, *Generacja źle obecna*, Sopot 2014, s. 118.
- Źródło: Jan Polkowski, *Wysoko pod niebem żurawie leciały*, [w:] *Gdy Bóg się waha. Poezje 1977–2017*, Kraków 2017, s. 9.
- Źródło: Marian Stala, *Druga strona. Notatki o poezji współczesnej*, Kraków 1997, s. 150.
- Źródło: Zbigniew Herbert, *Prześlanie Pana Cogito*, [w:] *Wiersze zebrane*, oprac. Ryszard Krynicki, Kraków 2008, s. 439.
- Źródło: Jan Polkowski, *Prześlanie pana X*, [w:] *Gdy Bóg się waha. Poezje 1977–2017*, Kraków 2017, s. 40–41.

- Źródło: Jan Polkowski, *Strumień wieczności*, [w:] *Gdy Bóg się waha. Poezje 1977–2017*, Kraków 2017, s. 8.

Ocalić wartości z katastrofy dziejów. Dylematy moralne w poezji Jana Polkowskiego

Fotografia z okresu stanu wojennego w Polsce, zima 1981 roku, autor i miejsce wykonania nieznani
Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Podporządkować się władzy, współpracować z nią w zamian za przydział na mieszkanie, możliwość wyjazdu za granicę, dodatkowe kartki na mięso czy choćby za święty spokój? Czy raczej buntować się, działać w opozycji, strajkować i... ryzykować własne życie i bezpieczeństwo najbliższych? Decyzje tego rodzaju stawiało przed ludźmi życie w autorytarnym państwie, jakim była Polska Rzeczpospolita Ludowa. W poezji Jana Polkowskiego dylematy te przybrały postać pytania o to, jak ocalić wartości w czasach totalitaryzmu.

Twoje cele

- Zrekonstruujesz sposób postrzegania historii Polski przedstawiony w wierszach Jana Polkowskiego.
- Przeanalizujesz dylematy moralne jednostki poddanej władzy totalitarnej wyrażone w wierszu *Przesłanie pana X* Jana Polkowskiego.
- Porównasz wymowę *Przesłania pana X* Jana Polkowskiego i *Przesłania Pana Cogito* Zbigniewa Herberta.

Przeczytaj

Jan Polkowski

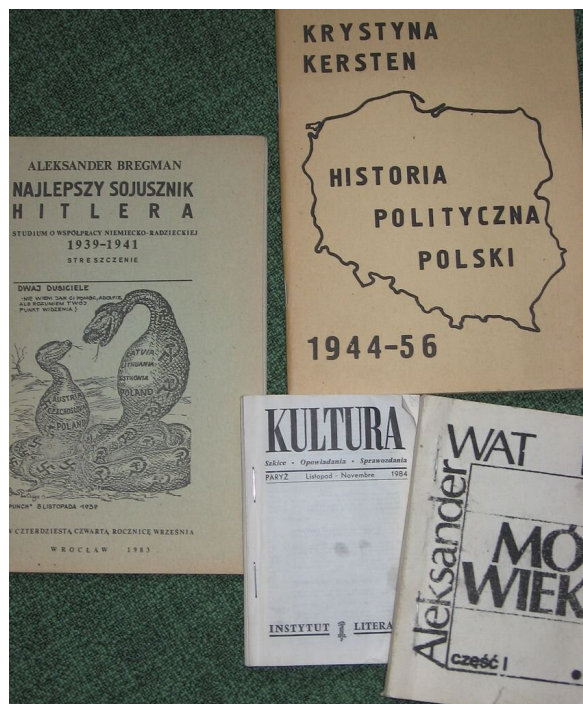
Jan Polkowski na portrecie autorstwa Zbigniewa Kresowatego

Źródło: Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 1.0.

(ur. 1953) – poeta, dziennikarz, działacz opozycji antykomunistycznej w okresie PRL. Dorastał w krakowskiej dzielnicy Nowa Huta, którą później często opisywał w swoich wierszach. W czasie studiów polonistycznych na Uniwersytecie Jagiellońskim nawiązał kontakty z krakowskim środowiskiem literackim. Jako poeta zadebiutował w 1978 roku na łamach drugoobiegowego kwartalnika „Zapis”. W tym samym roku założył czasopismo „Sygnał”. Działał również w opozycyjnym wobec władz komunistycznych Studenckim Komitecie „Solidarności”. Po wprowadzeniu stanu wojennego był internowany. Gdy go zwolniono, został redaktorem naczelnym kwartalnika „Arka”. Pełnił tę funkcję

w latach 1983–1990. Po transformacji ustrojowej został dziennikarzem i wydawcą oraz poświęcił się pracy w organizacjach społecznych. Twórczość Polkowskiego dzieli się na dwa etapy. Pierwszy obejmuje lata 1978–1990, kiedy poeta wydał w drugim obiegu i wydawnictwach emigracyjnych pięć tomów poetyckich: debiutancki *To nie jest poezja* (1980), *Oddychaj głęboko* (1981), *Ogień. Z notatek 1982–1983* (1983), *Wiersze 1977–1984* (1986), *Drzewa* (1987). Po opublikowaniu już w wolnej Polsce *Elegii z Tymowskich Gór* i innych wierszy (1990) na niemal dwadzieścia lat wycofał się z życia literackiego. Drugi etap twórczości Polkowskiego otwiera tom *Cantus* z 2009 roku. Napisał powieść *Ślady krwi* (2013) oraz zbiór felietonów *Polska moja miłość* (2014). Poeta jest laureatem m.in. Nagrody Fundacji im. Kościelskich (1983) oraz Nagrody im. Andrzeja Kijowskiego (2010).

„Poeta stanu wojennego”

Druki drugoobiegowe oraz zeszyt wydawanego w Paryżu i przemycanego do Polski najważniejszego czasopisma emigracyjnego – „Kultury”.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

W drugim obiegu

Pierwszy etap twórczości Jana Polkowskiego, zamykający się w latach 1978–1990, związany jest z funkcjonowaniem drugiego obiegu wydawniczego. Mianem tym określa się sieć wydawnictw i drukarni działających nielegalnie i rozpowszechniających publikacje **bezdebitowe**, o treści blokowanej przez cenzurę PRL. Drugi obieg zaczął działać w Polsce od połowy lat 70., a jego rozwój wiązał się z powstaniem opozycyjnych ugrupowań politycznych i ruchów społecznych, przede wszystkim Ruchu Obrony Praw Człowieka i Obywatela oraz **Komitetu Obrony Robotników**. Do końca lat 70. ukazywało się około 200 tytułów czasopism politycznych, społecznych i kulturalnych, zaś ich liczbę w latach 80. szacuje się na 2000. Oprócz prasy drukowano także dzieła literackie i naukowe autorów objętych przez władze zakazem druku (zarówno krajowych, jak i emigracyjnych). Fenomen drugiego obiegu polegał na jego oddolnej organizacji – publikacje (zwane bibułą) przygotowywano w prywatnych mieszkaniach (niekiedy również w państwowych zakładach drukarskich poza godzinami pracy), przepisywano na maszynach, a kopie sporządzano na **powielaczach** i rozpowszechniano w gronie znajomych (w ten sposób jeden egzemplarz czytało nawet kilkadziesiąt osób). Działalność drugoobiegowa – nie tylko pisanie i czytanie tekstów nieskontrolowanych przez cenzurę, ale też samo posiadanie bibuły i urządzeń drukarskich – była ścigana przez **Służbę Bezpieczeństwa** i surowo karana.

Posiedzenie Wojskowej Rady Ocalenia Narodowego 14.12.1981 roku, nazajutrz po wprowadzeniu stanu wojennego. W centrum generał Wojciech Jaruzelski (w ciemnych okularach)

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Dla Polkowskiego – działacza opozycji antykomunistycznej, debiutującego jako poeta kilka lat po powstaniu drugiego obiegu, wybór takiego sposobu komunikacji z odbiorcami był naturalny. Okoliczności ogłaszania jego tomów poetyckich były jedną z przyczyn, dla których do Polkowskiego przyłgnęły określenia „poeta polityczny” i „poeta stanu wojennego”. Ważnym tematem jego twórczości było bowiem polskie – i szerzej, wschodnioeuropejskie – doświadczenie totalitarnego zniewolenia, przemocy władzy i jej deprawującego wpływu na moralność jednostki. W wierszach z lat 80. Polkowski często przywoływał wydarzenia z historii XX wieku (np. wojenna tułaczka, powojenne przesiedlenia związane ze zmianą granic) oraz te współczesne, w których sam uczestniczył (stan wojenny, doświadczenie internowania). Jego wiersze nie poprzestają jednak na sprawozdaniu z tych wydarzeń ani nie ograniczają się do doraźnej [agitacji](#) antykomunistycznej. Jak zauważył badacz literatury Wojciech Kudyba, cechuje je:

((**Wojciech Kudyba**

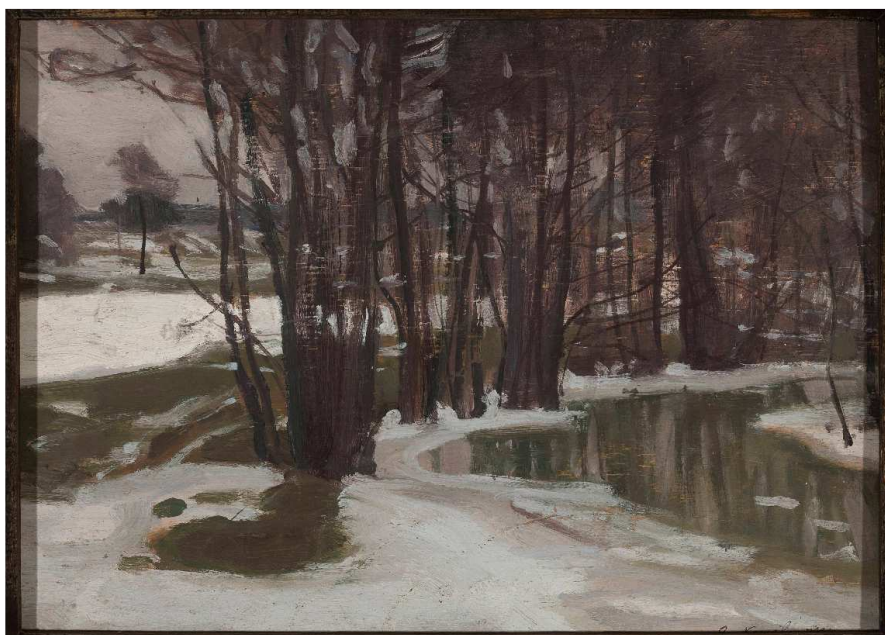
Generacja źle obecna

skłonność do refleksji, do mozolnego poszukiwania ukrytego (egzystencjalnego? duchowego?) sensu w jawnym bezsensie historii

Źródło: Wojciech Kudyba, *Generacja źle obecna*, Sopot 2014, s. 118.

Historia jednostek i narodów jest zatem punktem wyjścia do stawiania uniwersalnych pytań etycznych.

„To nie jest poezja”

Bronisław Kowalewski, *Krajobraz zimowy z rzeką*, początek XX w.
Źródło: ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie, domena publiczna.

Wybór tematyki wypływa w twórczości Polkowskiego wprost z jego koncepcji poezji wyrażanej w licznych utworach metapoetyckich. Zadaniem sztuki słowa jest według autora *Oddychaj głęboko* właściwe nazywanie świata – poszukiwanie słów opisujących go w sposób niezniekształcony i niesfałszowany. Działanie poety powinno być zatem dopełnieniem boskiego aktu stworzenia. W wierszu *Strumień wieczności* Polkowski opisywał to działanie następująco:

((**Jan Polkowski**

Strumień wieczności

Język rzeczy, poezja czystych przedmiotów
bez cienia chęci by mówiąc „stół”
powiedzieć coś więcej.
Ale powiedzieć w sposób tak
przezroczysty by było widać
ten jedyny ciepły trochę kiwający się stół
obarczony zapachami dziecinnymi dotknięciami
zmarłych z jedną szufladą
podpartą wysuwającymi się wraz z nią nogami
by zobaczyć
stanie się poezji:
pierwszy obrót ziemi.

Poetycki minimalizm

Drogą do wypracowania „języka rzeczy” stał się dla Polkowskiego minimalizm – rezygnacja z poetyckiej ozdobności (manifestowana już w tytule debiutanckiego tomu: *To nie jest poezja*). Znakiem rozpoznawczym poety są [elipsy](#), niemal całkowita rezygnacja z interpunkcji i jak największe skondensowanie przekazu (wiele wierszy Polkowskiego liczy mniej niż sześć wersów), możliwe zwłaszcza dzięki stosowaniu [aluzji](#). W swoim dążeniu do oczyszczenia języka poezji ze zbędnych elementów twórca nie odcina się od tradycji literackiej. Przeciwnie, podkreśla więzi z nią, nadając swoim wierszom tytuły utworów innych poetów (np. „*Snuć miłość*” – powtórzenie tytułu jednego z liryków lozańskich Adama Mickiewicza; *Poemat dla dorosłych* – powtórzony tytuł tekstu Adama Ważyka) albo umieszczając w roli tytułu cytaty wraz z nazwiskami ich autorów (np. „*Co nie jest wymówione, zmierza do nieistnienia*”. Czesław Miłosz, „*Mówiliśmy prostym językiem żywołów*”. Zbigniew Herbert). Najważniejszym źródłem inspiracji i aluzji w poezji Polkowskiego jest Biblia. Na przykład w wierszu *Którzy nie widzieli* (sam tytuł jest cytatem z Ewangelii według św. Jana) tradycja chrześcijańska pozwala przejść od opisu więźnia do rozważań nad etyką oprawców i prześladowanych:

☞ Nawet nie widzisz że [klawisz](#) przyniósł posiłek.

Stojąc przy zimnej ścianie kreślisz bezwiednie
znak przebaczenia
i łamiesz chleb
żeby zalepić oczy
Judaszowi.

W wierszu ujawnia się działanie „języka rzeczy”. Przedmiot materialny – więzienny posiłek, kawałek chleba – staje się biblijnym znakiem pojednania, które może zmienić wroga w przyjaciela albo przynajmniej uspić jego czujność.

Język właściwie użyty

Stanowisko [metapoetyckie](#) Jana Polkowskiego jest bliskie poglądom Zbigniewa Herberta. Poezja, rozumiana jako „język właściwie użyty” ([tą formułą opisał koncepcję Polkowskiego krytyk literacki Jan Błoński](#)), oprócz funkcji nazywania świata spełnia – podobnie jak u autora *Przesłania Pana Cogito* – funkcję moralną. Ochrania świat wartości i toruje drogę do poznania go.

Słownik

| agitacja

(łac. *agitāre* – potrząsać) – działania nakłaniające do przyjęcia określonego poglądu lub podjęcia działania w konkretnej sprawie

aluzja literacka

(łac. *allusio*) – świadome nawiązanie w tekście utworu literackiego do innego dzieła

elipsa

(łac. *ellipsis* – opuszczenie) – opuszczenie w zdaniu wyrazu lub wyrazów, których można się domyślić dzięki kontekstowi

debit

(łac. *debere* – być dłużnym, zadłużyć się, musieć; fr. *débit* – przepływ, sprzedaż) – zezwolenie urzędu cenzorskiego na rozpowszechnienie dzieła

Komitet Obrony Robotników

antykomunistyczna organizacja społeczna działająca w PRL od września 1976 roku do września 1977 roku, zajmująca się pomocą prawną, materialną i lekarską represjonowanym za strajki robotnikom i ich rodzinom

powielacz

proste urządzenie drukarskie umożliwiające skopiowanie tekstu z matrycy – bibuły pokrytej warstwą wosku lub żelatyny, na której wyciskano tekst odręcznie lub na maszynie do pisania

Polska Rzeczpospolita Ludowa (PRL)

forma państwowości polskiej istniejąca od 1944 (oficjalnie od 1952) do 1989 roku; nominalnie suwerenna, faktycznie uzależniona politycznie od Związku Radzieckiego

Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela (ROPCiO)

antykomunistyczna organizacja społeczna działająca w PRL w latach 1977–1981

Służba Bezpieczeństwa (SB)

instytucja powołana w 1956 roku do obrony bezpieczeństwa wewnętrznego PRL; jej działalność w praktyce polegała na rozbudowanej inwigilacji obywateli, prześladowaniu działaczy opozycji antykomunistycznej oraz brutalnym tłumieniu demonstracji i strajków; SB została rozwiązana w 1990 roku

Prezentacja multimedialna

Polecenie 1

Zapoznaj się z prezentacją przybliżającą problematykę wierszy Jana Polkowskiego. Zanotuj najważniejsze tematy w formie mapy myśli.

- Poezja Jana Polkowskiego

-
-
-
-
-
-
-

Polecenie 2

Ułóż pytanie dla kolegi lub koleżanki dotyczące treści prezentacji.

Question: ...

- a. ...
- b. ...
- c. ...
- d. ...

Sprawdź się

” Jan Polkowski

Przesłanie pana X

Ocalałeś nie po to, żeby dać świadectwo,
które jak dym z odrzuconej ofiary
nie chce opuścić płonących miast

Twoje ciało, oto początek i koniec czasu
i niech nie będzie poranionym archiwum
dla kilku wierszy lub bajek marzycieli
i głupców

Przeżyłeś nie po to żeby świadczyć
przeciwko niemu świat jest zbyt bliskim krewnym
twoich dzieci

Wszystkie drogi prowadzą

klucząc do miejsca w którym układasz się
do sprawiedliwego snu

Historia ma swoje prawa dlatego bez [egzaltacji](#),
z perspektywy tysiącletniej cywilizacji patrz
jak mały naród ginie
jak duszą się jego ostatnie pokolenia

Ale nie trać nadziei
może nie obudzisz się za ostrą bramą

więzienia z nieregularną dwuramienną gwiazdą
wszytą w skórę
może nie dożyjesz tej chwili może umrzesz
przed narodzeniem się w narodzie wybranym
do zagłady

Zanim znajdą cię za miastem w mundurze
robotnika lub studenta filozofii
z twarzą przykrytą liberalną Polityką
opisującą faszystowskie praktyki
południowoamerykańskiej policji

Zanim zrozumiesz obelgę: Żyd!
albo: polaczek!

Idź bądź wierny
fladze z biało-czarnego drutu
i generałom
swojej powszedniej modlitwy

Źródło: Jan Polkowski, *Przesłanie pana X*, [w:] *Gdy Bóg się waha. Poezje 1977-2017*, Kraków 2017, s. 40-41.

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Ćwiczenie 2

Ćwiczenie 3

Do słów podmiotu lirycznego wiersza *Przesłanie pana X* dodaj wyjaśnienia opisujące, co czeka odbiorcę, jeśli nie zastosuje się do porad nadawcy.

Ćwiczenie 4

Zinterpretuj użyte w wierszu *Przesłanie pana X* wyrażenie „naród wybrany / do zagłady”:

a) nazwij trzy środki artystyczne zastosowane w tym wyrażeniu:

b) wyjaśnij znaczenie związku frazeologicznego użytego w cytowanym wyrażeniu:

c) wymień trzy wydarzenia z XX-wiecznej historii Polski, do których można odnieść to wyrażenie:

d) wyjaśnij, jaką wizję dziejów Polski przedstawia to wyrażenie:

Ćwiczenie 5

Przeczytaj wiersz Zbigniewa Herberta *Przesłanie Pana Cogito* i dobierz do cytatów z tego wiersza cytaty z *Przesłania pana X* kontrastujące z sensem słów Herberta.

” Zbigniew Herbert

Przesłanie Pana Cogito

Idź dokąd poszli tamci do ciemnego kresu po złote runo nicości twoją
ostatnią nagrodę

idź wyprostowany wśród tych co na kolanach wśród odwróconych
plecami i obalonych w proch

ocalałeś nie po to aby żyć
masz mało czasu trzeba dać świadectwo

bądź odważny gdy rozum zawodzi bądź odważny
w ostatecznym rachunku jedynie to się liczy

a Gniew twój bezsilny niech będzie jak morze
ilekroć usłyszysz głos poniżonych i bitych

niech nie opuszcza ciebie twoja siostra Pogarda
dla szpiclów katów tchórzy – oni wygrają
pójdą na twój pogrzeb i z ulgą rzucą grudę
a kornik napisze twój uładzony życiorys

i nie przebaczaj zaiste nie w twojej mocy
przebaczać w imieniu tych których zdradzono o świcie

strzeż się jednak dumy niepotrzebnej
oglądaj w lustrze swą błazeńską twarz

powtarzaj: zostałem powołany – czyż nie było lepszych

strzeż się oschłości serca kochaj źródło zaranne

ptaka o nieznanym imieniu dąb zimowy

światło na murze splendor nieba

one nie potrzebują twego ciepłego oddechu

są po to aby mówić: nikt cię nie pocieszy

czuwaj – kiedy światło na górach daje znak – wstań i idź

dopóki krew obraca w piersi twoją ciemną gwiazdę

powtarzaj stare zaklęcia ludzkości bajki i legendy

bo tak zdobędziesz dobro którego nie zdobędziesz

powtarzaj wielkie słowa powtarzaj je z uporem

jak ci co szli przez pustynię i ginęli w piasku

a nagrodzą cię za to tym co mają pod ręką

chłostą śmiechu zabójstwem na śmietniku

idź bo tylko tak będziesz przyjęty do grona zimnych czaszek

do grona twoich przodków: Gilgamesza Hektora Rolanda obrońców

królestwa bez kresu i miasta popiołów

Bądź wierny Idź

Źródło: Zbigniew Herbert, *Przesłanie Pana Cogito*, [w:] *Wiersze zebrane*, oprac. Ryszard Krynicki, Kraków 2008, s. 439.

Ćwiczenie 6

Uzupełnij tekst, wybierając właściwą możliwość spośród podanych.

1. Wiersz Jana Polkowskiego *Przesłanie pana X* można określić jako
wiersza *Przesłanie Pana Cogito* Zbigniewa Herberta.
wstęp do, powtórzenie, ośmieszenie

2. Wiersz *Przesłanie pana X* ukazuje realizacji postulatów zawartych
w *Przesłaniu Pana Cogito*.
absurdalność, śmieszność, nieopłacalność

3. Polkowski pokazuje sposób myślenia charakterystyczny dla
..... ludzi.
heroiczny, altruistyczny, idealistyczny / złych, młodych, niektórych

4. Wymowa *Przesłania pana X* jest: tekst pokazuje, że niezłomność jest
postawą i
optymistyczna, prześmiewcza, pochwalna / częstą, niepraktyczną, nieopłacalną, łatwą

Ćwiczenie 7

Przeczytaj sąd badacza literatury Mariana Stali na temat poezji Jana Polkowskiego. Na jego podstawie rozstrzygnij, czy poglądy podmiotu lirycznego wiersza *Przesłanie pana X* można utożsamiać ze stanowiskiem autora. Uzasadnij swoją opinię, odwołując się do wypowiedzi Stali i do tekstu wiersza.

” Marian Stala

Druga strona. Notatki o poezji współczesnej

Dlaczego prawda i wolność, gwarantowane religijnie, wymagają obrony, osobowego zaangażowania? Dlaczego życie tandetne i niedbałe jest niebezpieczne? Pytania te prowadzą w stronę podstawowego tematu poezji Polkowskiego. Jest nim (to jeszcze jedno pokrewieństwo z Herbertem [...]) doznanie okrążenia i zagrożenia przez nicość. To doznanie powraca w tej poezji bezustannie, [...], owocując doświadczeniem życia w rzeczywistości kresu, na granicy istnienia i nieistnienia.

Źródło: Marian Stala, *Druga strona. Notatki o poezji współczesnej*, Kraków 1997, s. 150.

Ćwiczenie 8

Zinterpretuj tytuł wiersza *Przesłanie pana X*, uwzględniając zawartą w nim aluzję literacką.

Ćwiczenie 9

Przeczytaj fragment wiersza *Przesłanie pana X* i rozstrzygnij, czy zawiera on potwierdzenie mesjanistycznej wizji dziejów Polski, czy też polemikę z nią. Sformułuj swój osąd w postaci tezy i poprzyj ją dwoma argumentami odwołującymi się do fragmentu wiersza.

” Jan Polkowski

Przesłanie pana X

Historia ma swoje prawa dlatego bez egzaltacji
z perspektywy tysiącletniej cywilizacji patrz
jak mały naród ginie
jak duszą się jego ostatnie pokolenia

Ale nie trać nadziei
może nie obudzisz się za ostrą bramą
więzienia z nieregularną dwuramienną gwiazdą
wszytą w skórę
może nie dożyjesz tej chwili może umrzesz
przed narodzeniem się w narodzie wybranym
do zagłady

Źródło: Jan Polkowski, *Przesłanie pana X*, [w:] *Gdy Bóg się waha. Poezje 1977–2017*, Kraków 2017, s. 40–41.

Praca domowa

Zinterpretuj wizję polskiej historii ujętą w wierszu Jana Polkowskiego *Wysoko pod niebem żurawie leciały*. Utrwal swoje spostrzeżenia w formie eseju na 400 słów.

” Jan Polkowski

Wysoko pod niebem żurawie leciały

Chwilowo żyjemy
(na walizkach) w jednym domu z innymi
stu dziewięcioma rodzinami.

Dzieli nas jedynie okno.
Dziesięć pięter. (Wysoko. Ciężkie
dymy nad [Prokocimem](#)).
Odnawia Boga Korolewa,
Mołytwa za namy,
Z Czenstochowy, Poczajewa
I znad [Ostroj Bramy](#).

Źródło: Jan Polkowski, *Wysoko pod niebem żurawie leciały*, [w:] *Gdy Bóg się waha. Poezje 1977-2017*, Kraków 2017, s. 9.

Dla nauczyciela

Autor: Katarzyna Lewandowska

Przedmiot: Język polski

Temat: Ocalić wartości z katastrofy dziejów. Dylematy moralne w poezji Jana Polkowskiego

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy i rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

1) rozumie podstawy periodyzacji literatury, sytuuje utwory literackie w poszczególnych okresach: starożytność, średniowiecze, renesans, barok, oświecenie, romantyzm, pozytywizm, Młoda Polska, dwudziestolecie międzywojenne, literatura wojny i okupacji, literatura lat 1945–1989 krajowa i emigracyjna, literatura po 1989 r.;

4) rozpoznaje w tekście literackim środki wyrazu artystycznego poznane w szkole podstawowej oraz środki znaczeniowe: oksymoron, peryfrazę, eufonię, hiperbolę; leksykalne, w tym frazeologizmy; składniowe: antytezę, paralelizm, wyliczenie, epiforę, elipsę; wersyfikacyjne, w tym przerzutnię; określa ich funkcje;

5) interpretuje treści alegoryczne i symboliczne utworu literackiego;

8) wykazuje się znajomością i zrozumieniem treści utworów wskazanych w podstawie programowej jako lektury obowiązkowe;

9) rozpoznaje tematykę i problematykę poznanych tekstów oraz jej związek z programami epoki literackiej, zjawiskami społecznymi, historycznymi, egzystencjalnymi i estetycznymi; poddaje ją refleksji;

10) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania: świata przedstawionego (fabuły, bohaterów, akcji, wątków, motywów), narracji, sytuacji lirycznej; interpretuje je i wartościuje;

13) porównuje utwory literackie lub ich fragmenty, dostrzega kontynuacje i nawiązania w porównywanych utworach, określa cechy wspólne i różne;

14) przedstawia propozycję interpretacji utworu, wskazuje w tekście miejsca, które mogą stanowić argumenty na poparcie jego propozycji interpretacyjnej;

15) wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty, szczególnie kontekst historycznoliteracki, historyczny, polityczny, kulturowy, filozoficzny, biograficzny, mitologiczny, biblijny, egzystencjalny;

16) rozpoznaje obecne w utworach literackich wartości uniwersalne i narodowe; określa ich rolę i związek z problematyką utworu oraz znaczenie dla budowania własnego systemu wartości.

2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń:

1) przetwarza i hierarchizuje informacje z tekstów, np. publicystycznych, popularnonaukowych, naukowych;

2) analizuje strukturę tekstu: odczytuje jego sens, główną myśl, sposób prowadzenia wywodu oraz argumentację;

II. Kształcenie językowe.

2. Zróznicowanie języka. Uczeń:

7) rozpoznaje słownictwo o charakterze wartościującym; odróżnia słownictwo neutralne od słownictwa o zabarwieniu emocjonalnym, oficjalne od potocznego.

4. Ortografia i interpunkcja. Uczeń:

1) stosuje zasady ortografii i interpunkcji, w tym szczególnie: pisowni wielką i małą literą, pisowni łącznej i rozłącznej partykuły nie oraz partykuły -bym, -byś, -by z różnymi częściami mowy; pisowni zakończeń -ji, -ii, -i ; zapisu przedrostków roz-, bez-, wes-, wz-, ws-; pisowni przyimków złożonych; pisowni nosówek (a, ę) oraz połączeń om, on, em, en ; pisowni skrótów i skrótowców;

III. Tworzenie wypowiedzi.

1. Elementy retoryki. Uczeń:

6) rozumie, na czym polega logika i konsekwencja toku rozumowania w wypowiedziach argumentacyjnych i stosuje je we własnych tekstach;

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

1) zgadza się z cudzymi poglądami lub polemizuje z nimi, rzeczowo uzasadniając własne zdanie;

2) buduje wypowiedź w sposób świadomy, ze znajomością jej funkcji językowej, z uwzględnieniem celu i adresata, z zachowaniem zasad retoryki;

4) zgodnie z normami formułuje pytania, odpowiedzi, oceny, redaguje informacje, uzasadnienia, komentarze, głos w dyskusji;

IV. Samokształcenie.

1. rozwija umiejętność pracy samodzielnej między innymi przez przygotowanie różnorodnych form prezentacji własnego stanowiska;

2. porządkuje informacje w problemowe całości poprzez ich wartościowanie; syntetyzuje poznawane treści wokół problemu, tematu, zagadnienia oraz wykorzystuje je w swoich wypowiedziach;

Lektura obowiązkowa

37) wybrane wiersze następujących poetów: Stanisław Baliński, wybrane wiersze z okresu emigracyjnego, Kazimierz Wierzyński, wybrane wiersze z okresu emigracyjnego, Czesław Miłosz, w tym wybrane wiersze z tomu Ocalenie oraz Traktat moralny (fragmenty), Tadeusz Różewicz, Miron Białoszewski, Jarosław Marek Rymkiewicz, Wisława Szymborska, Zbigniew Herbert, w tym wybrane wiersze z tomów Pan Cogito oraz Raport z oblężonego miasta, Halina Poświatowska, Stanisław Barańczak, Marcin Świetlicki, Jan Polkowski, Wojciech Wencel;

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń: spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

12) rozumie pojęcie aluzji literackiej, rozpoznaje aluzje w utworach i określa ich znaczenie w interpretacji utworów;

III. Tworzenie wypowiedzi.

2. Mówienie i pisanie. Uczeń: spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto tworzy spójne wypowiedzi w następujących formach: esej, interpretacja porównawcza, reportaż, felieton.

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności.

Cele operacyjne. Uczeń:

- analizuje dylematy moralne jednostki poddanej władzy totalitarnej wyrażone w wierszu *Przesłanie pana X* Jana Polkowskiego,
- porównuje wymowę *Przesłania pana X* Jana Polkowskiego i *Przesłania Pana Cogito* Zbigniewa Herberta,
- wyjaśnia sens zastosowania aluzji literackiej w wierszu Jana Polkowskiego,
- redaguje esej, w którym przedstawia swoje refleksje po lekturze obu utworów.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Uczniowie zapoznają się z treściami w sekcji „Przeczytaj”. Nauczyciel poleca, by przypomnieli sobie okoliczności wprowadzenia w Polsce stanu wojennego i warunki, w jakich żyli Polacy w kraju, w którym sprawowała rządy totalitarna władza.
2. **Recytacja.** Chętna lub wybrana osoba przygotowuje głośne czytanie utworu poetyckiego *Przesłanie Pana Cogito* Z. Herberta i *Przesłanie Pana XJ*. Polkowskiego, z elementami aktorskiej interpretacji.

Faza wprowadzająca:

1. Krótka rozmowa wprowadzająca w temat lekcji: nauczyciel prosi, by uczniowie przypomnieli warunki, w jakich żyli Polacy pod rządami władz komunistycznych w latach 80., w jakich okolicznościach wprowadzono stan wojenny, na czym polegało internowanie itd. Uczniowie wypowiadają się swobodnie, korzystając ze swojej wiedzy oraz informacji z bloku tekstowego e-materiału. Nauczyciel tylko przysłuchuje się dyskusji, chyba że zostały pominięte jakieś ważne kwestie, wtedy dopowiada je. Uczniowie sporządzają mapę skojarzeń, zapisując na niej emocje i odczucia towarzyszące Polakom w tamtym czasie.

Faza realizacyjna:

1. Nauczyciel przypomina, że w trudnych czasach ludzie często szukają odpowiedzi na kluczowe pytania w literaturze – poezji. Opowiada o tym, na czym polegała działalność wydawnicza w drugim obiegu, jacy autorzy byli wydawani w drugim obiegu i dlaczego, może wspomnieć o czasopiśmie mówionym „NaGłos”.
2. Prowadzący odtwarza prezentację multimedialną (może ją przerywać i prosić uczniów o komentarz), a następnie poleca, by wykonali w parach polecenia 1 i 2 towarzyszące prezentacji.
3. Druga część tej fazy lekcji zostanie poświęcona interpretacji porównawczej wierszy Jana Polkowskiego i Zbigniewa Herberta. Nauczyciel pyta, czy uczniowie pamiętają *Przesłanie Pana Cogito*. Prosi ucznia, który się do tego przygotował, o odczytanie wiersza. Kolejna osoba odczytuje wiersz Jana Polkowskiego *Przesłanie Pana X*. Uczniowie starają się wychwycić na gorąco podobieństwa i różnice między oboma utworami.
4. Uczniowie wykonują w parach wybrane przez nauczyciela ćwiczenia z sekcji „Sprawdź się”, a następnie wspólnie omawiają swoje propozycje odpowiedzi.

Faza podsumowująca:

1. Omówienie ewentualnych problemów z rozwiązaniem ćwiczeń i poleceń z sekcji „Sprawdź się”.
2. Na zakończenie zajęć nauczyciel pyta, na czym polega aluzja literacka zastosowana przez Jana Polkowskiego. Uczniowie odpowiadają, korzystając z informacji uzyskanych podczas lekcji.

Praca domowa:

1. Zinterpretuj wizję polskiej historii ujętą w wierszu Jana Polkowskiego *Wysoko pod niebem żurawie leciały*. Utrwal swoje spostrzeżenia w formie eseju na 400 słów.

Materiały pomocnicze:

- Marian Stala, *Druga strona. Notatki o poezji współczesnej*, Kraków 1997.
- Wojciech Kudyba, *Generacja źle obecna*, Sopot 2014.

Wskazówki metodyczne

- Uczniowie mogą wykorzystać multimedialną „Prezentacja multimedialna” do przygotowania się do lekcji powtórkowej.